

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ÖLÜMÜN GÖÇ METAFORUYLA İFADESİ

Expression of Death with the Metaphor of Migration in Classical Turkish Poetry

 Dr. Ömer UYAN

İnönü Üniversitesi, Rektörlük., Malatya, Türkiye. ömer.uyan@inonu.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received:
03.08.2022

Kabul/Accepted:
15.08.2022

Sayfa/Page:
55-67

Öz

Yaklaşık altı asır hüküm süren klasik Türk şiirinde insani olan veya insan hayatına dokunan hemen her konu kendisine yer bulabilmiştir. Ancak bu konular doğrudan değil, klasik şiir poetikası veya tasavvufi sembolizm çerçevesinde şairin muhayyilesinde işlendikten sonra söz meydanına çıkmıştır. Göç olgusu da bu şiirde hem bir konu hem de metafor olarak karşımıza çıkmaktadır. Göçün toplumsal, siyasi ve tarihî yönleri daha çok destan ve efsane gibi türlerde işlenmiştir. Bazı manzum siyer-i Nebi'lerde ve mesnevilerde hicret hadisesi, anlatıya (tahkiye) dayalı olarak ve nisbeten tarihî verilerle uyumlu bir şekilde ele alınmıştır. Klasik şiirin genelinde, özellikle gazel türünde, ise aşık-maşuk ilişkisi bağlamında ortaya çıkan "göç" kavramı aynı zamanda "ölüm"ün de müşebbehün bih'i (kendisine benzetilen) konumundadır. Bu kavram; beraberinde kervan, kafiye, azık (zâd), ceres (kervan zili, çan, çingirak), göç davulu ve göç borusu (kûs-ı rahîl/rihlet), eşkıya, deve vs. birçok farklı kelimeyi de şairin zihnine getirerek basit bir teşbihten ziyade metafor olarak kullanılmış ve neticede herkesin bildiği ve kaçınılmaz olan "ölüm" gerçeği daha sanatsal, edebî bir şekilde dile getirilmiştir. Çalışmada göç metaforu bu zengin kullanım ve çağrışım alanıyla birlikte ele alınıp örnekler içerik ve üslup yönünden ayrıntılı şekilde tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Şiiri, Tasavvufi Şiir, Metafor, Üslup, Belagat, Ölüm, Göç.

Abstract

Almost every subject that is human or touches human life has found a place for itself in classical Turkish poetry, which ruled for about six centuries. However, these issues came to the fore after they were handled in the poet's imagination within the framework of classical poetry poetics or mystical symbolism. The phenomenon of migration also appears as both a subject and a metaphor in this poem. The social, political and historical aspects of migration are mostly handled in genres such as epics and legends. In some poetic siyer-i Nebi's and masnavis, the incident of migration has been handled based on narrative (tahkiye) and relatively in harmony with historical data. The concept of "migration", which emerges in the context of the lover-beloved relationship in general in classical poetry, especially in the type of ghazal, is also in the position of the mushabbahun bih (which is likened to itself) of "death". This concept; along with caravan, wrapped food for travels, ceres (caravan bell, bell, rattle), migration drum (kûs-ı rahîl/rihlet), bandit, camel etc. By bringing many different words to the mind of the poet, it was used as a metaphor rather than a simple simile, and as a result, the fact of "death", which everyone knows and is inevitable, was expressed in a more artistic and literary way. In the study, the metaphor of migration was handled together with this rich usage and connotation field and the examples were tried to be analyzed in detail in terms of content and style.

Keywords: Classical Turkish Poetry, Sufi Poetry, Metaphore, Style, Rhetoric, Death, Migration.

Atıf/Citation: Uyan, Ö. (2022). Klasik Türk şiirinde ölümün göç metaforuyla ifadesi. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 7(14), 55-67.

"Bu çalışma 13-15 Mayıs 2022 tarihleri arasında İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından düzenlenen Uluslararası İslam ve Yorum VI (Dünden Yarına Teopolitik Boyutlarıyla Göç) Sempozyumu'nda sunulan sözlü bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir."

Giriş

İnsan hayatı nasıl ki Hz. Âdem’le başladıysa ölüm de onun çocuğu olan Hâbil’in ölümüyle başlamıştır. Beka arzusunun veya fani oluş kaygısının insanlık tarihiyle yaşıt olduğu söylenebilir. Hz. Âdem nezdinde insanoğluna verilen nutk/mantık ve beyan yetisi (Bakara 2/31, Rahmân 55/4) ile insanoğlu, daima ensesinde hissettiği ölüm ve fani olma hakkında da düşünmeye ve konuşmaya başlamıştır. Yaşamı ve insanı ilgilendiren hemen her konu gibi ölüm olgusu da şiiirlerde kendisine geniş bir yer bulmuştur. Öyle ki bazı rivayetlerde ilk şiiir söyleyen kişinin de ilk insan olan Hz. Âdem olduğu belirtilir (Güleç, 2018, s. 21-22). On altıncı yüzyılda yaşayan tezkire yazarı Latîfi, eserinin mukaddime bölümünde bu şiiirdeki konunun ölüm olduğunu ifade eder. Ona göre Hz. Âdem, oğlunun ölümü üzerine bir mersiye söylemiştir (Latîfi, 1314, s. 8):

“Kütüb-i tevârihde mestûr ve elsine-i erbâb-ı esmârda mezkûrdur ki Hazret-i Âdem nebî ve ebu’l-beşer-i safî ki mescûd-ı melâ’ike-i mukarrebîn ve mehbit-ı lügât-i evvelin ü âhirindür, şî’r evvel andan sâdir oldı. Ol zamândan bu âna gelince dinilüp tezâyüd buldı. Ol zamân ki Kâbil Hâbil’i katl itdi, anı görüp Âdem-i safînün sîneden sükûn u karârı gitdi. Nice rûzgâr vâlih ü zâr olup mersiyye tarzında bu birkaç beyti okudı...”

Latîfi, devamında Arapça üç beyit kaydeder ve manzumenin niçin Arapça olduğuna dair farklı ihtimaller sıralar. Benzer bir temellendirmeyi Âşık Çelebi de tezkiresinin mukaddimesinde yapmaktadır. O da şiiirin kaynağından bahsederken okuyucuyu ilk yaratılış hikâyesine kadar götürmektedir (Bayram, 2018, s. 75). Bu rivayetler, nihayetinde bir yakıştırma da olsa ölümle yaşamın ve ölümle şiiirin ne denli iç içe olduklarını göstermesi bakımından dikkate değerdir. Her milletin ve devrin şiiirinde görüldüğü üzere klasik Türk şiiirinde de ölüm, doğrudan veya dolaylı olarak, en fazla işlenen konular arasındadır. Fakat bu konu her zaman doğrudan ölüm kelimesi ve müteradifleriyle değil, çoğu kez farklı metaforlar kullanılarak dile getirilmiştir. Bunların başında ise “göç” metaforu gelmektedir. Göç’le aynı veya yakın anlamlı olan Arapça rihlet, rahîl, irtihâl, rahl, hecr/hicr, hicret; sefer, terk gibi kelimeler de bu meyanda zikredilebilir.

Metafor; okura ve dinleyiciye estetik bir haz verir ve edebî söylemin tabakalaşmasının, dolayısıyla anlamın çoğalmasının yolunu açar. “Yokluğunda hakikat ile kurulacak doğrudan ilişkiyi varlığıyla askıya alan metafor, bunu yaparken bir yandan da dünyayı yeni bir gözle görmeyi, onu yeni baştan inşa etmenin arzusunu duyar” (Uçan Eke, 2019, s. 246). Ölüm; zengin çağrışımlara kapı açan göç metaforuyla ifade edilirken şair, salt didaktik öğütler veren bir konumdan uzaklaşarak hem kendisine hem de okura daha tesirli ve ibretlik nasihatler verebilmiştir. Ölümün ve göçün bu şekilde ilişkilendirildiği beyit ve manzumelerde meani ilminin ele aldığı ve muhatabın zaten bildiği bir şeyi ihtiyaca binaen tekrar zikretmek anlamına gelen “lâzım-ı fâ’ide-i haber”in istimali de başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında dünya-uhra, fani-ebedî, kevn ü fesad-iskan/istikrar tezatları da metaforun tamamlayıcı ve zenginleştirici unsurları olmuştur. Bu bakımdan göç metaforu -anlam bilimsel karşılığıyla- sadece bir “güzel adlandırma” değil, ölümün sanatsal ve etkili bir yolla anlatılması için şaire geniş bir hayaller ağı vaat eden sözel bir imkân alanıdır. Bu çalışmada klasik Türk şiiirinde ve tasavvufi şiiirde ölüm hadisesinin göç metaforu üzerinden dile getirildiği örnekler; bahsi geçen bu geniş anlam alanı çerçevesinde, farklı edebî unsurlar ve dil kullanımları da dikkate alınarak izah edilmiştir. Bu meyanda çalışmada örnek manzumeler üzerinden “ne” ve “nasıl” sorularının cevapları irdelenmiş ve göç metaforu odağa alınarak içerik ve üslup tahlili yapılmaya çalışılmıştır.

1. GÖÇ METAFORUNUN KULLANILDIĞI MANZUMELERDE İÇERİK VE AMAÇ (“NE”)

Ölümün göç metaforuyla kullanıldığı şiiir örneklerinde -tespit edebildiğimiz çerçevede- içerik ve amaç olarak “ders alma, (ölüme) hazırlıklı olma tavsiyesi, nasihat”, “yalvarma, niyaz, münacat”, “taziye, teselli, mersiye”, “maşuğa övgü” ve “nükte/mizah” yer almaktadır. Bu şiiir geleneği, göç olgusunu realist bir şekilde ve amaç olarak ele almayıp daha çok dinî-tasavvufi bir çerçeve dâhilinde, edebî-metaforik bir üslupla ve başka amaçlar için araçsallaştırarak kullanmıştır. Kaplan (2021, s. 35) bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Klasik Türk edebiyatında şairlerin göçe yaklaşımında görülen ilk husus göçün sosyolojik, psikolojik ve iktisadî değil, dinî bakışla ele alınmasıdır. Şairler, geçici ve fâni gördükleri dünyayı, bir süre konakladıkları hane, ribat, deyr, saray, menzil, şehir, memleket, gül bahçesi, vadi olarak

görmüşler, asıl yurdun ahiret olduğunu söylemişlerdir. Bu doğrultuda dünyayı, çoğunlukla bir misafirhane olarak kabul etmişler, buraya her yerleşenin bir gün öleceğini de “konan göçer” ifadesiyle anlatmışlardır.”

Bu sebeple ölümün göç metaforuyla dile getirildiği şiir içeriklerinde en fazla tavsiye, ders/ibret alma ve nasihat olgusu karşımıza çıkmaktadır:

1.1. Ders Alma, Hazırlıklı Olma Tavsiyesi, Nasihat

Şairlerin göç metaforunu kullanmadaki birinci amaçlarının nasihat vermek, ölümden ve ölümlü olmaktan ibret alınmasını sağlamak, dünyanın geçiciliğini vurgulayarak insanları heva ve heveslerinin peşinden gitmemeleri için uyararak olduğu söylenebilir. Bu meyanda on beşinci yüzyıl divan ve tekke şairi Hakîkî'nin -sırasıyla- “der-nasîhat” ve “rumûz der-nasîhat” başlıklarını taşıyan gazellerinden alınan şu beyitler dikkat çekicidir:

“İhvân-ı safâ bir bir çün göçdi yüri sen de

Bu yurd degül durur çün menzil-i âsâyiş” (Hakîkî, 2017, Gazel 245/7)

“Urıldı begüm kûs göçüpdür hep ulus

Bu yurda dürişen yorıldı hanum hey” (Hakîkî, 2017, Gazel 567/3)

Hakîkî, muhatabını artık göç vaktinin geldiğine bütün temiz dostların göçmüş olduğu ve bu yurdun (dünya) huzur, rahatlık yeri ve kalıcı yerleşilecek bir menzil olmadığı argümanlarıyla iknaya çalışmaktadır. Benzer şekilde Mustafa Nehcî Dede, tüm kervanın aşk menziline göçtüğünü, muhatabın da gafleti bırakıp bu kervana katılması gerektiğini şöyle dillendirir:

“Ser-menzil-i ‘ışka kârbân eyledi göç

Bend eyledi bârı sârbân eyledi göç

Ey mest-i şeker-hâb-ı hevâ gafleti ko

Tur sen de yüri ki reh-revân eyledi göç” (Mustafa Nehcî Dede, 2018, Rubâ‘î 434)

Şair Kâ'imî ise herkesin başına gelecek olan bu mukadder sonu hâlâ görmeyenlerin en azından bunu arzulaması ve dünyadan kalben uzaklaşması gerektiğini ima ile aşağıdaki beyti söylemektedir. Beyitte geçen “usan” (bık, uzaklaş, ikrah et) kelimesinin, isim olarak kullanıldığında ortaya çıkan “gafil, habersiz, gaflet içinde bulunan” anlamlarına (Ayverdi, 2011/3, s. 3284) iham (çağrışım) yapıldığı söylenebilir, “hele, bârî” gibi sitem duygusunu daha fazla yansıtan kayıtların kullanılması da bu çıkarımı destekler mahiyettedir:

“Ol mukadder olanı sen yimedim

Çünkü göçmezsün hele bârî usan” (Aydın, 2007, s. 443)

Şiirlerinde genelde tarih düşürme veya nasihat dışı başka konular etrafında göç metaforunu kullanan Nazîr İbrahim, aşağıdaki beytinde aziz diye nitelendirdiği ömür bitmeden, “ölmeden önce ölelim” dercesine, muhataplara asıl meskenine dönmeyi nasihat etmektedir:

“Geçmeden ‘ömr-i ‘azîzin vakti

Mesken-i aslımuza biz göçelüm” (Şengün, 2006, Gazel 591/6)

Nev'î-zâde Atâyî “Terkib-bend-i Mersiyye-i Sultân ‘Osmân Hân ‘Aleyhi'r-rahmeti ve'r-rıdvân” başlıklı mersiyesinin şu mısralarında sultanın ölümüne duyduğu üzüntüyü izhar etmekten ziyade ölümün şahı da gedayı da eşitlediğinden bahsetmekte, ölene (göçene) hayıflanmak yerine kalanlara nasihat ederek er geç herkesin göçeceğini hatırlatmaktadır:

“Bir âh çekdi göçdi bu köhne revâkdan

Hasretle ‘âkıbet nice Keyhüsrev ü Peşeng

Ne şâha ne gedâya olur mülk-i câvidân

Meşhûrdur şe‘âmet ile hâne-i cihân” (Nev‘î-zâde Atâyî, 2017, Terkîb-bend 1/7-8)

Nev‘î-zâde Atâyî’nin yaptığına benzer bir eşitlemeyi yapan, genç-yaşlı herkesin bir gün göçeceğini söyleyen bir diğer şair, -tarih düşürme beyti olmasına rağmen- kalanlara nasihat amacıyla aşağıdaki beyti söylemiştir:

“Cihân kim bî-bekâdur her konan bundan göçer elbet

Gider da‘vet olındukda eger pîr ü eger bernâ” (Muvakkit-zâde Muhammed Pertev, 2017, Târîh 31/5)

Aşağıdaki beyit diğer örneklerden bazı yönleriyle ayrılmaktadır. Yunus Emre bu beyitte geleceğe değil, geçmişe ve şimdiki zamana işaret eden “itdügün göçü” ibaresiyle göç’ü, ileride olacak ölüm hadisesine hasrederek kullanmamış, hem dünyaya gelişimizi bir göç (asıl vatandan ayrılış) olarak nitelendirip hem de hâlihazırda insanın “göç hâlinde” olduğuna işaret etmiştir:

“Terk idesin taht u tâcı bilesin itdügün göçü

Muhammed Hak yalvarıcı şefâ‘atçimiz andadır” (Tatcı, 1990/2, Gazel 44/7)

1.2. Yalvarma, Niyaz, Münacat

Hakîkî, “münâcât” başlıklı gazelinde Allah’a “Ya Rab! Cemalinin hakkı için, göç eyleyeceğimiz vakitte cemalinin nurunu bize rehber/yol gösterici kıl” diye yalvararak karanlık göç yolunu aydınlatmasını arzu eder:

“Çünkü göç eyleyevüz eyle cemâlün şevkîn

Bize son demde cemâlün hakı reh-ber yâ Rab” (Hakîkî, 2017, Gazel 60/15)

Aşağıdaki gazel beytinde ise “cemalinin hakkı” yerine peygamberin hatırı/hürmeti vesile kılınarak (Ol habîbin hurmetiyçün) fânî âlemden Allah’ın (Bâkî) hazretine vasıl olmanın kolay kılınması için münacatta bulunmaktadır:

“Bu fenâ evden göçüp Hazretine varmaklığı

Ol Habîbin hurmetiyçün kıl bize âsân meded” (Ümmî Sinan, 2017, Gazel 21/8)

Benzer minvalde, Edirneli Nazmî de bu göç yolculuğunun (‘ukbâ göçü, rûz-ı rihlet) kolay geçmesi için kendisine yol azığı olarak aşk gamının nasip edilmesini dilemektedir:

“Bana ‘ukbâ göçü güc olmamağ-ıçün yâ Rab

Rûz-ı rihletde gam-ı ‘aşkı bana zâd eyle” (Edirneli Nazmî, 2017, Gazel 5927/2)

1.3. Taziye, Teselli, Mersiye

Diyarbakırlı Lebîb Dîvânı’ndan yer alan “Esâmî-i Kütübü Hâvî Mersiyye-i Bî-Bedeldir Ki Hâdimî Merhûma Söylemiştir” başlıklı mersiye türündeki tercî-bendin vasıta beytinde ölmek fiili yerine göçmek tercih edilmiştir. Sefer, seyahat gibi yolculuk anlamına gelebilecek kelimeler yerine “göç”ün tercih edilmesi ölümün kesin ve dönülmez bir yolculuk olduğunu pekiştirmektedir. “Yâ veyletâhu, vâ hasretâhu” seslenişleri bu temelli göçün şairde bıraktığı derin teessürünün yansımalarını daha fazla açığa çıkarmaktadır:

“Yâ veyletâhu buldu fenâ fâzıl-ı ferîd

Vâ hasretâhu göçdü cihândan Ebû Sa‘id” (Diyarbakırlı Lebîb, 2017, Tercî‘-bend 1/vasıta beyti)

On dokuzuncu yüzyıl şairi Şeref Hanım “Mersiyye-i Birâder-i Men Âh Âh Âh” adlı terkîb-bendde benzer duyguları hem göçmek fiiliyle ve art arda tekrarlanan “eyvâh âh u hayf” ünlemleriyle hem de bunun zamansız ve genç yaşta olduğunu vurgulayarak ifade etmiştir. İkinci mısradaki soru ise hem herkesin elbet bir gün göçüp bu cihanda ebedî kalmayacağı (kendini teselli) hem de kardeşinin

ölümünden sonra artık bu cihanda kimsenin mutlu mesut oturamayacağı (ölen kardeşini övme ve yasını tüm âleme yansıtma) şeklinde, iki anlama gelecek biçimde okunabilir:

“Pek genc göçdi neyleyim eyvâh âh u hayf

Bâğ-ı cihânda kimse mi var hoş-nişîn ola” (Şeref Hanım, 2018, Terkîb-bend 5/29)

Bir kimsenin ölüm zamanına düşülen tarihler de bir yönüyle mersiye sayılabilir. Bu manzumelerde de ölüm birçok kez göç ile ilişkilendirilmiştir. Şeref Hanım, Leylâ Hanım’ın ölümü üzerine şu latif tarih manzumesini kaleme almıştır:

“Hazret-i Leylâ Hanım göçdi virür elbet Şeref

Hüzni tab‘-ı şâ‘irâna nazm-ı mevzûna halel

Sağ olaydı dirdi Mecnûn fevtinin târîhini

“Adne aldı gitdi Leylâ Hanım’ı Kays-ı ecel” (1264) (Şeref Hanım, 2018, Târîh 90/1-2)

Leylâ Hanım’ın divanında ise elli beş tarih manzumesinden yirmi bir tanesi vefat tarihleri içindir. Bunlardan dördünde toplam beş defa ölüm, göç metaforuyla ifade edilmiştir. Divanda tarihler dışında diğer nazım şekilleriyle yazılan şiirlerde bu metafor kullanılmamıştır. Aşağıda iki beytine yer verilen şiirin başlığı “Târîh-i İntikâl-i el-Hâc ‘Alî Baba el-Bursevî” olup (bk. Başpınar ve Sandal, 2021) on dokuzuncu yüzyıl şairi Sıddîk Ali Baba’nın vefatı üzerine alınmıştır:

“Cenâb-ı şeyh-i himmet hazret-i El-Hâc ‘Alî Baba

Cihândan göçdi gülzâr-ı na‘îmi eyledi me’vâ” (Leylâ Hanım, 2018, Târîh 34/1)

“Didi ümmîd-i ihsân ile Leylâ fevtine târîh

“Behişte vâsıl oldı göçdi ‘âlemden ‘Alî Baba” (1244) (Leylâ Hanım, 2018, Târîh 34/9)

1.4. Maşuğun Övgüsü

Mesîhî, sevgilinin yüzünü gördüğünde can verirse buna şaşılmamak gerektiğini; zira yolculuk âdetinin sabah (erken) vakitte göçmek olduğunu söyleyerek hüsn-i talil yoluyla sevgilinin güzelliğine övgüde bulunmuştur:

“N’ola yüzün göricek gitse ‘adem mülkine cân

Subh-dem göçme durur ‘âdeti çün kim seferün” (Mesîhî, 2020, Gazel 127/4)

1.5. Nükte, Mizah

Yukarıda zikredilen başlıklar dışında Hayyamvari bir edayla yazılan bir rubaiden de söz etmek gerekir. Rubai, Müsellem mahlaslı on sekizinci yüzyıl şairi Şeyh Ebu’l-Vefâ Edirnevî’ye aittir. Şair ilk üç mısra da nasihat eder gibi bir görüntü çizerken son mısra da okuyucuyu kısa süreli şaşırtmakta ve ona tebessüm ettirmektedir:

“Bu dâr-ı rihlete üç gün Müsellem

Konup ni‘met yiyüp içdün şarâbı

Göçünce öyle me’mûl eylerüz kim

Kerîm almaz müsâfirden hisâbı” (Kurumehmet, 2006, Rubâ‘î 8)

2. GÖÇ METAFORUNUN KULLANILDIĞI MANZUMELERDE İFADE ŞEKLİ (“NASIL”)

Bu bölümde göç metaforunun sadece ölümün basitçe göçe benzetilmesinden ibaret olacak şekilde kullanılmadığı, başka ses ve anlam olayları etrafında, çeşitli belagat tasarrufları ve edebî hassasiyetlerle şiirlerde işlendiği; ayrıca göçün anlam ve çağrışım alanında olan daha birçok kelime ve kavramın da metaforu zenginleştirdiği üzerinde durulacaktır.

2.1. Belagat (Meani, Beyan, Bedi) Açısından

Belagat; hâlin gereğine (muktezâ-yı hâl), yani mütekellimin kendi durumuna, muhatabın konumuna ve durumuna, yerine ve zamanına göre söz söylemektir. Kelimenin ve kelamın her türlü ses ve anlam/ ifade kusurlarından arınmış olması, şeklinde ifade edebileceğimiz fesahat ise belagat için bir ön şarttır. Belagat, bu dikkatler doğrultusunda “güzel/estetik söz” söylemek, bu şekilde dile gelen söz ise “belîğ” olarak nitelendirilebilir. Belagat temel olarak meani, beyan ve bedi olmak üzere üç kısma ayrılmakta ve “üslup” dediğimiz olgunun en önemli bileşenlerinden birini oluşturmaktadır. Bu nedenle göç metaforuyla yazılan manzumlerin üslubu ve nasıl söylendiğine dair tespitler özellikle belagatin adı geçen dalları ve bu dallar altında işlenen bazı konuları etrafında ele alınacaktır.

Meani ilmi öznenin, yüklem ve diğer öğelerin kullanımları, tahsis (özüleme), sözün uzun, kısa veya dengeli bir biçimde söylenmesi (îcâz, ıtınâb, müsâvât), haber ve inşa gibi konuları içermektedir (ayrıntı için bk. Uyan, 2022, s. 23). Konumuz özelinde, ileride değinileceği üzere, bilhassa haber ve inşa ifadelerinin kullanımı dikkati çekmektedir.

Beyan ilmi; sözü hakikat, mecaz, kinaye olması bakımından inceler. Söz konusu şiir olunca yerinde ve ustalıklı kullanılan mecazın (istiare, temsil, alegori=metafor, mecaz-ı akli/isnadi) ve kinayenin (ima, işaret, telvih, remz) önemi daha fazla öne çıkmaktadır. Göç metaforu ile dile getirilen kimi şiirlerde tek mecaz, ölümün göç olarak ifade edilmesi olmamış; bu metafor merkezinde başka mecazlarla şiirler çok daha zengin ve çok katmanlı bir hâle getirilmiştir.

Bedi ilmi, meani ve beyan ile temeli sağlamca atılmış ve duruma, yere, zamana (muktezâ-yı hâle) uygun olan bir sözü süsleyen/güzelleştiren (müzeyyinât) tasarruflardan bahseder. Tenasüp, tezat, hüsn-i talil, mübalağa, cinas, iştikak, tekrar gibi konular bedi ilmi kapsamında değerlendirilir.

Meani ilmüne göre söz, temelde haber ve inşa olarak iki kısma ayrılmaktadır. Kısaca, söz hakkında doğru-yanlış yargısında bulunulabiliyorsa o söz haber; aksi hâlde ise inşadır. Diğer bir ifadeyle Türkçede bildirme kipleriyle kurduğumuz cümleler haber sınıfına; emir-nehiy, istifham, temenni-istek, nida yapılarının kullanıldığı cümleler ise inşa kategorisine dâhil olmaktadır.

Haber cümlesi irat eden mütekellimin amacı öncelikle ya muhataba, onun bilmediği bir bilgi vermek veya muhatabın bildiği şeyi kendisinin de bildiğini göstermektir. “Hoca sınıfta” cümlesiyle örnekleyebileceğimiz birinci duruma “fâ’ide-i haber”, “Bugün okula gitmemişsin” cümlesiyle örnekleyebileceğimiz ikinci duruma ise “lâzım-ı fâ’ide-i haber” ismi verilmektedir (Cevdet Paşa, 2000, s. 53). Bu açıdan bakıldığında şairlerin, muhataplarca zaten bilinen “ölecek olmak, ölümlü olmak” gibi hususları bilgi vermek için değil, lâzım-ı fâ’ide-i haber cihetiyle dile getirdikleri söylenebilir. Bunun altında “Öleceğini/öleceğimizi sen de ben de biliyoruz ama bu zorlu göç için hiçbir hazırlığın/hazırlığımız yok!” şeklinde bir önermenin ve buna kıyasla türetilebilecek başka önermelerin ve sebeplerin yattığı, buna benzer önermeler üzerine şiirlerin kaleme alındığı ve sözü daha etkili ve uyarıcı kılmak adına ise göç metaforunun kullanıldığı öne sürülebilir.

Haber cümlelerinin, bahsi geçen iki temel amacı dışında, bağlama göre sayıyla sınırlanamayacak kadar farklı anlam ve söyleniş maksatları da mevcuttur. Bunlara “haber mecazi maksatları” denilmektedir (Irmak, 2017, s. 90). Birinci bölümde verilen şiir örneklerinde birisi için “göçtü” denilmesi bu kabilden olup bundan asıl amaç o kişinin öldüğünü haber vermek değil; bu dönüşü olmayan ‘göç’ten duyulan “üzüntü”yü izhar etmek, kalanlara “nasihat”te/“ikaz”da bulunmak ve “ibret” almalarını sağlamak, ölenin cennete göçtüğünü söylemekle kendini veya muhatapları “teselli” etmek vb. gibi farklı maksatlar söz konusudur.

Aşağıdaki rubaide “kim ekdi” inkârı istifham (inşa) yapısıyla imkânsızlık ve genelleme/istiğrak anlamı düz bir haber cümlesine göre çok daha ileri derecede pekiştirilmiş, zemîn-i emel (ümit toprağı), tohm-ı neşât (mutluluk tohumu), semm-i hıyât (iğne deliği) benzetmeleriyle soyut unsurlar somut bir şekilde ifade edilmiş ve ilk iki mısra âdeta bir irsâl-i mesel üslubuyla delillendirilmiş ve muhatapı ikna, inandırma çabaları tüm bu tasarruflarla desteklenmiştir. Muhatap gönüldür (tecrit, teşhis/kapalı istiare). “Dilâ” nidası ve “itme” nehiy fiili ile şiir, tahkiyeden ziyade teatral bir forma büründürülmüş ve şiire muhatap olan herkesin, kendi gönlüne de aynı soru yöneltiliyormuş gibi bir edebî atmosfer içerisinde ifade edilmiştir. Son mısra ise söze son noktayı koymaktadır. Göçmek fiili burada geçişli

formda, göçürmek biçiminde ifade edilerek “bu ribât”ın (kervansaray, geçici konak=dünya) herkes gibi gönlü de er geç “mecburi göç”e mahkum edeceği vurgulanmıştır:

“Kim ekdi zemîn-i emele tohm-ı neşât
K’olmadı anun reh-güzeri semm-i hıyât
Ümmîd-i vefâ itme dilâ dünyâdan

Çok sencileyin kimse göçürdi bu ribât” (Sâkıb Dede, 2018, Rubâ’î 25)

Kelâmî ise bu “mecburi göç”ü; “ribât-ı köhne” dediği dünyadan göçmenin “zarûret göstermesi” ve burada “ârâm itmeme”nin (durmamanın, yerleşmemenin; huzur içinde olamamanın) âdeta zorunlu bir kanun olması (ıztırâr ider) ile tasvire çalışır:

“Iztırâr ider Kelâmî bunda ârâm itmemek

Bu ribât-ı köhneden göçmek zarûret gösterür” (Karlitepe, 2007, Gazel 99/7)

Şu beyitte dünya -istiare yoluyla- geçiciliği ve insanın “misafir” oluşunu vurgulamak için kervansaray olarak nitelendirilmiştir. Durmak, beklemek vb. yerine “konup göçen” ibaresinin kullanımı da bu hususu pekiştiren bir tercih olmuştur. Nida ve istifham kullanımı da muhatabı daha derin ve içsel bir tefekkür sürecine yönlendirme amacına matuftur:

“Ey kârbân sarâyına konup göçen kişi

Hîç fikir ider misin ‘acebâ hâl-i ‘âlemi” (Mostarlı Hasan Ziyâ’î, 2017, Gazel 461/4)

Yine kervansaray benzetmesinin yer aldığı aşağıdaki beyitte ise şiirsellik ve canlı üslup, edatsız nida kullanımı (Ziyâ’î), ikaz ve nasihat içerikli sert bir nehiy fiili (sanma) ve insanların daima başka diyara gidişlerini göz önüne getiren “konan göçdi, gelen gitdi” ikilemeleriyle sağlanmıştır. Bu gibi tekrarlı cümleler/ikilemeler çoğunlukla bu dünyanın yasası ve bir sünnetullah olarak değişmez ve kaçınılmaz bir duruma işaret edercesine kullanılmıştır. Yunus da bir yerde “gelen göçer” kaidelerini şöyle hatırlatmaktadır: “Dünyâya gelen göçer bir bir şerbetin iç / Bu bir köprüdür geçer câhiller anı bilmez” (Tatçı, 1990/2, Gazel 103/4). İlhâmî mahlasıyla şiirler yazan Üçüncü Selim’in bir beytinde ise dünyanın bu muvakkat ve geçici vasfı “kondu ve göçdi” fiilleriyle hatırlatılmış ve yine aynı “göç yasası”na atıf yapılmıştır: “Her gelen konu ve göçdü bu cihân mülkünden / İstinâd eyleme İlhâmî ki hândır dünyâ” (Yılmaz, 2001, Gazel 14/5). Vecdî’de bu husus “Konan göçer” ifadesiyle söze dökülmüştür: “Vecdî ribât-ı ‘âleme herkes konar göçer / Nâm-ı nikû kalur sonına yâdgâr-ı ‘ömr” (Filibeli Vecdî, 2017, Gazel 26/5). Hasan Kaplan “Bir Göç Edebiyatı Olarak Klasik Türk Şiiri” adlı yazısının “Söze Bürünen Göç” bölümünde şiirlerde geçen şu dört kalıp sözü incelemiştir: “Konan Göçer, Gelen Geçer Konan Göçer, Eken Biçer, Konan Göçer, Ya Tahammül Ya Sefer” (bk. Kaplan, 2021, s. 35-43). Aşağıdaki örnekte “ikâmet” ile “göçdi, gitdi” fiilleri/tekrarlı yapıları arasındaki tezat da dikkat çekicidir:

“İkâmet menzili sanma Ziyâ’î dâr-ı dünyâyı

Sarây-ı kârvândur bu konan göçdi gelen gitdi” (Mostarlı Hasan Ziyâ’î, 2017, Gazel 494/4)

Yunus Emre’nin dilinde tezat hususu daha fazla öne çıkmaktadır. Ona göre ölüm “fenâ sarâyından bekâ sarâyına” göçmektir. Göç ve geç kelimeleri ise cinas (cinâs-ı gayr-ı tâm) oluşturarak şiire farklı bir renk katmıştır:

“Fenâ sarâyından göçüp bekâ sarâyına geçüp

‘Aşkun şarâbından içüp kansa gerek şimden girü” (Tatçı, 1990/2, Gazel 286/6)

Yine tecrîd ve teşhisle gönle seslenilen bir başka manzumede nicelerinin bu fani cihana “konup göçtüğü” dile getirilir. Ancak bu defa gönle nasihat, onu ikaz ve irşat söz konusu değildir. Nida yapısı, teselli anlamı “sabr it” emir yapısı ve bunu destekleyip asıl vatanına dönmeyi arzulayan gönlü teskine çalışan “zamânı var” söylemiyle şiirde samimi bir söylem oluşturulmuştur:

“Neler geldi neler geçdi

Kimi kondı kimi göçdi

Ecel câmin kamu içdi

Gönül sabr it zamânı var” (Aydın, 2007, 287)

Edirneli Nazmî aşağıda yer alan beyitlerde “güc-göç” kelimeleri arasındaki cinastan (cinâs-ı gayr-ı tâm) ve tekrarlanan “âh” ünlemlerinden faydalanarak şiirinin anlam boyutuna bedii bir yön de eklemiştir. İlk beytin ikinci mısrası olan “Güc gelür pes kişiye terk-i vatan” cümlesi âdeta bir “irsâl-i mesel” üslubuyla söylenmiş ve birinci mısra için şiirsel bir delil unsuru teşkil etmiştir. İkinci beyitte ise nefis, yolcuların ve göçerlerin kâbusu olan yol kesiciye/eşkiyaya teşbih edilerek somutlaştırılmış ve söylemin tasvir gücü yanında muhataba etki imkânı da çoğaltılmak istenmiştir. Aşağıda “göç, terk, yol, reh-zen” kelimelerinin ve başka şiirlerde göç’ün çağrışım alanındaki daha farklı kelimelerin oluşturduğu başarılı tenasüpler ise manzumelere ayrı bir edebî değer ve yoğunluk kazandırmaktadır:

“Güc olur göç katı dünyâdan âh

Güc gelür pes kişiye terk-i vatan

İstemez Hak yolına girdigin âh

Nefsi her kişiye olur reh-zen” (Edirneli Nazmî, 2017, Gazel 5234/2-3)

2.2. Tablonun Tamamlayıcı Renkleri Olarak Göç Dair Çağrışımsal Unsurlar Açısından

Göç kavramı; beraberinde kervan, kafil, azık (zâd), ceres (kervan zili, çan, çingirak), göç davulu ve göç borusu (kûs-ı rahîl/rıhlet), yol kesici (reh-zen, eşkiya), deve vb. gibi dönemin göç olgusuna dâhil olan ve göç’ün çağrışım alanında bulunan daha birçok farklı kelimeyi ve göçün keyfiyetiyle ilgili tespitleri de şairin zihnine getirerek basit bir teşbihten ziyade metafor olarak kullanılmış ve neticede herkesin bildiği ve kaçınılmaz olan “ölüm” gerçeği daha kuşatıcı, somutlaştırıcı ve sanatsal bir dille söze dökülmüştür.

“Klasik Türk edebiyatında şairler bir göç geleneği olarak çeşitli çalgı aletlerinin çalınmasından bahsetmişlerdir. Beyitlere bakıldığında kôs ve ceres göç esnasında çalınan çalgı aletleri olarak karşımıza çıkmaktadır” (Kaplan, 2021, s. 43). Aşağıdaki örnekte Fuzûlî “bang-ı rıhlet” (yolculuk sesi, hareket vaktinin geldiğini haber veren zil/ceres veya davul/kûs sesi) tamlamasıyla bu dünya bağından artık göç etme vaktinin geldiğini muhataba ihtar etmektedir. Tarlan (2013, s. 719) beyti şerh ederken “durmak ve göçmek” arasındaki tezdin da gözden kaçırılmaması gerektiğini söyler. “Ne durmuşsun”, “yetmez mi” gibi sitem, takrir ve uyarı sorularıyla bezeli beyitte bang-ı rıhlet, göç metaforunu zihinde daha canlı ve somut hâle getiren tamamlayıcı bir unsur olarak yer almıştır:

“Yeter oldu kulağa bang-ı rıhlet dehr bâğından

Ne durmuşsun temâşâ-yı gül-i ruhsâr yetmez mi” (Tarlan, 2013, s. 719)

Şair Muhyî, hükümdarlık alametlerinden olan davulun (kûs-ı şâhî) sesinin ibret kulağıyla dinlendiğinde göç davulu olduğunu belirterek insanın, zamanı belirsiz bu göçe her daim hazırlıklı olması gerektiğini söyler. Böylece âleme ve içindekilere ders ve ibret nazarıyla bakmayı salık veren bu beytin arka planında “Ölümü çokça hatırlayın! Çünkü o, günahları temizler ve gönlünüzden dünya sevgisini giderir”, “Lezzetleri gideren ölümü çokça hatırlayın” (Yıldırım, 2013, s. 465-466) gibi hadislerle bir telmih yapıldığı da düşünülebilir (Çalışmada “dutsan gûş ‘ibret-i kûs-ı rıhletdür” yazılıydı. “İbret kulağıyla dinlesen” anlamında “dutsan gûş-ı ‘ibret” diye okumak daha doğru olsa gerektir):

“Egerçi kûs-ı şâhî şâha olmuş sûretâ devlet

Velî ma’nâda dutsan gûş-ı ‘ibret kûs-ı rıhletdür” (Muhyî, 2020, Gazel 168/1)

Şair Âhî, daha müstağni bir tavırla yazdığı beytinde “şâh-ı ‘aşkam” diyerek nasıl ki hâkimiyet ve güç sembolü olarak padişahlar seferde davul çaldırırsa kendisinin de “kûs-ı rıhletle” (göç davulu) fena âleminden göçüp yokluk ülkesine geçtiğini ifade eder:

“Şâh-ı ‘aşkam kûs-ı rıhletle fenâdan göçmişem

Bana hicrân leşkeri mülk-i ‘adem kişver yeter” (Âhî, tsz., Gazel 35/2)

Bâkî’nin meşhur Kânûnî Mersiyyesi’nde de göç davulu ölümün davetçisi olarak geçmektedir:

“Âhir çalındı kûs-ı rahîl itdün irtihâl

Evvel konağın oldı cinân büstânları” (Bâkî, tsz., Musammatlar 6/7)

“Çan, çingirak veya zil diyebileceğimiz ceres, kervanlarda bilhassa iletişim amacıyla kervan yola çıkarken, yolcuları haberdar ederken, kervanın önü ile arkası arasında iletişim kurarken kullanılmıştır. Şairler bu gelenekten hareketle ceres ve göç etrafında farklı hayaller kurmuşlardır” (Kaplan, 2021, s. 43). Bu şairlerden biri olan Filibeli Vecdî kervandakilerin zil/çingirak (ceres) sesiyle aniden konaklayıp aniden harekete geçmelerini bir motif olarak kullanmış ve ölüme her vakit hazırlıklı olmak gerektiğine dair şöyle bir nasihatte bulunmaktadır (daha doğrusu akıl bu kaçınılmaz sonu ve göç kanununu zaten bize daima hatırlatmakta ve ceres gibi feryat etmemizi söylemektedir). İkinci mısra ile “Dünyada bir garip (yabancı) veya yoldan geçen bir yolcu gibi ol. Kendini kabir ehlinden say” (Yıldırım, 2013, s. 278) hadisine telmih yapıldığını düşünmek de imkân dâhilindedir:

“Feryâd kıl ceres-vâr dir kendüzüne ‘aklun

Bir kârvândasın kim ansız konup göçerler” (Filibeli Vecdî, 2017, Gazel 14/4)

Selçuk (2012, s. 2535-2536), ceres’in göç esnasındaki işlevleri ve yararları hakkında şunları söylemektedir:

“Divanlarda ceres, ekseriyetle kervandaki develerin boynuna veya mahmiline takılan çan/çingırağı ifade etmektedir. Kervanın ayrılmaz bir parçası sayılan ceres, çıkardığı sesle, kervan sahipleri ile kafile arasında irtibat sağlamaktadır. Kafilenin bir arada bulunması, özellikle geceleyin yolunu kaybetmemesi; kervandaki hayvanların varlığından emin olma bu ses vasıtasıyla temin edilmekte, sesin kesilmesi bir tehlike işareti sayılmaktadır.”

Burada Hâfız-ı Şîrâzî’nin aşağıda yer alan şu beytini hatırlamak yerinde olacaktır. Beyitte ceres, yukarıda geçtiği şekliyle, gerçek hayattaki işlevlerini anlatmak amacıyla kullanılmamış; gerçek dünyadaki bu küçük alet şaire “sevgiliden ayrılık vaktinin geldiğini, onun mahallinde daha fazla kalamayacağını” anlatan bir metaforik unsura dönüşmüştür. Şarih Sûdî-i Bosnevî, ceres hakkında “Bu da ma‘lum ola ki evvel zamânda seferlerde göçmek vaktinde ceresi öttürürler-imiş herkes mütenebbih olsun diyü, amma Osmâniyân borı çalarlar” şeklinde bir bilgilendirmede bulunduktan sonra “mahsûl-i beyt” kısmında beyit hakkında şunları söyler: “Bana cânân konaklarında emînlikle dirlik ne müyesserdir? Ya’nî müyesser degil, istifhâm-ı inkârî tarikiyle. Çünkü her vakt ve her nefes ceres feryâd ider ya’nî tenbîh ider ki yüklerinizi bağlan...” (Sûdî-i Bosnevî, 2020, s. 291):

“Merâ der-menzil-i cânân çi emn-i ‘ayş çun her dem

Ceres feryâd mi-dâred ki ber-bendîd mahmilhâ”

Hâfız’ın beytinde geçen ve göçe hazırlık veya istirahatden sonra yola devam etme bağlamında kullanılan “yükü bağlama” motifi, “bend eyledi bârı” şeklinde şu rubaide de görülmektedir. Son mısradaki “tur” kelimesi “sen de yüri” teşvik söylemini tekit edercesine “ayağa kalk, kıyam et” (bk. Dilçin, 1983, s. 213) anlamıyla kullanılmıştır:

“Ser-menzil-i ‘ışka kârbân eyledi göç

Bend eyledi bârı sârbân eyledi göç

Ey mest-i şeker-hâb-ı hevâ gafleti ko

Tur sen de yüri ki reh-revân eyledi göç” (Mustafa Nehcî Dede, 2018, Rubâ’î 434)

Göç metaforu üzerine bina edilen ve dünyanın geçiciliğini anlatan bir nasihatname görünümündeki “rumûz der-nasîhat” başlıklı on bir beyitlik gazelinde şair Hakîkî; göç davulu, yol azığı ve levazımatı, kafile gibi kelimelerle bu metaforu ikmal etmiştir:

“Çü tabl-ı rahîl uş urıldı hanum hey

Yarağ it ki yola kurıldı hanum hey

Kavâfil ne kaldun ‘aceb bu harâba
Kamu yol yarağı görildi hanum hey

Urıldı begüm kûs göçüpdür hep ulus

Bu yurda durişen yorıldı hanum hey” (Hakîkî, 2017, Gazel 567/1-3)

Yolcu (müsâfir) nasıl ki göç yolunda bir durakta (kervansaray vs.) asgari bir dinlenme ile iktifa ederek oyalanmadan ve azami çabayla menzile varmaya çalışırsa ahiret yolcusu da dünyayı o duraklardan birisi olarak addetmeli ve “misafirliğin üç gün süreceğini” bilmelidir. Aşağıdaki beyitte göçün bu realist ve herkesçe bilinen pratik boyutu dünya-ahiret göçü denklemine uyarlanmıştır:

“Müsâfir konmağa dünyâ-yı vîrân bir ‘imâretdür

Ki anda konana üç gün durıcak göçme ‘âdetdür” (Muhyî, 2020, Gazel 168/1)

Mesîhî ise göçün/seferin/yolculuğun sabah erken vakitlerde, güneş doğar doğmaz başlaması gibi basit/realist bir olgudan (=‘âdet) yola çıkarak bunu bir hüsn-i talille sevgilinin güneş(e benzer) yüzünü gördüğünde kendisinin de yokluk ülkesine/ölüme gitmesine şaşırılmaması gerektiğine bağlar:

“N’ola yüzün göricek gitse ‘adem mülkine cân

Subh-dem göçme durur ‘âdeti çün kim seferün” (Mesîhî, 2020, Gazel 127/4)

Yine göçün kavram alanında bulunan kafiye, yol kesici/eşkıya (reh-zen), yol azığı (zâd-ı müsâfir) gibi kelimelerle örülen aşağıdaki beyitler bir başka açıdan da orijinal, farklı ve etkileyici bir bakış açısına sahip olup okuyucuyu şaşırtma ve tesir gücünü artırma noktasında bu hususlar onu başka birçok manzumedan ayırmaktadır. Sâkîb Dede’nin kaleme aldığı gazelin aşağıdaki ilk beytinde gafil kişinin zamanın geçtiğini zannettiğini oysa hakikatte göçüp giden şeyin zaman değil; -teşbih-i belîğle- ömür kafilesi olduğunu söylenmektedir. Bu bakımdan Mevlânâ’nın Dîvân-ı Şems’te yer alan şu rubaisini hatırlatmaktadır: “Keştî çu be-deryâyı revân mî-gozered / Mî-pendâred ki neysitân mî-gozered / Mâ mî-gozerîm zi-în cihân der-heme hâl / Mî-pendârem ki in cihân mî-gozered” (Mevlânâ, tsz.). Rubaiyi şu şekilde Türkçeleştirmek mümkündür: “Gemi denizde akıp giderken içindeki kişi karşıdaki kamışlığın hareket ettiğini zanneder. Ben de bu dünya geçip gidiyor zannediyorum oysa her saniye göç hâlinde olan biziz”. Sâkîb Dede aşağıda yer alan ikinci beyitte ise ölüm yolculuğunda olan ve varını yoğunu toprağa saçan (varlık-yokluk kaygısı çekmeyen) kişinin eşkıya korkusu ve azık derdinden kurtulacağını söyleyerek aslında “‘âkil/‘ârif” bir insan portresi çizmiş ve birinci beyitteki “gâfil” ile zımnen tezat oluşturmuştur:

“Gâfil kıyâs ider ki zamândur iden güzâr

Bilmez ki ‘ömri kâfilesidür göçüp giden

Çekmez telâş-ı reh-zen ü zâd-ı müsâfiri

Esnâ-yi rehde varını hâke saçup giden” (Sâkîb Dede, 2018, Gazel 135/2-3)

Sonuç

Klasik Türk şiirinde göçün sosyolojik, politik boyutlarından çok dinî-tasavvufî yönüyle ele alındığı ve sıklıkla ölümün bir metaforu olarak kullanıldığı görülmektedir. Klasik Türk ve tasavvuf şiirinde göç metaforunu en yaygın kullanan isimlerin başında Yunus Emre ve Edirneli Nazmî’nin geldiği söylenebilir. Diğer şairler de azımsanmayacak nicelikte söz konusu metaforu kullanma yoluna gitmişlerdir. Ancak günümüzde artık iyiden iyiye sıradanlaşmış bir mecaz olan ölümü yolculuğa/göçe benzeterek ifade etme olgusu başarılı şairlerin dilinde farklı söz tasarrufları ve anlatım yollarıyla da mezc edilerek etkili ve sanatsal bir boyuta ulaşabilmiştir. Metaforun isim verme, somutlaştırma,

yönlendirme, yeni bilgi üretme, psikolojik tesir, iletişime ve eğitime dair işlevleri (Uçan Eke, 2019, s. 247) düşünüldüğünde kaçınılmaz son olan ve aynı zamanda insanları ürküten ölüm gerçeğinin metafor vasıtasıyla anlatılmasının ehemmiyeti de öne çıkmaktadır.

Çalışmada seçilen örnekler düzleminde bakıldığında klasik Türk şiirinde ölüm metaforu kullanılan manzumelerde içerik olarak “ders alma, (ölüme) hazırlıklı olma tavsiyesi, nasihat”, “yalvarma, niyaz, münacat”, “taziye, teselli, mersiye”, “maşuğa övgü” ve “nükte/mizah” söz konusudur. Göçe dair gerçek dünyadan alınan göç zili, göç davulu, yol azığı, yol kesici gibi unsurlar da metaforun ve kurgunun bir tamamlayıcısı olarak yine kurgu boyutunda ve araçsal bir düzlemde kalmıştır. Şairlerin metaforu ve dolayısıyla edebiliği ve şiirselliği daha ileriye taşımak adına belagat ilminin meani, beyan ve bedi kısımlarının birçok söz sanatlarından ve tasarruflarından faydalanarak sözlerinin etki gücünü, anlam ve ses değerini daha ileri taşımaya çalıştıkları görülmüştür. Tüm bunlar hem içeriği hem de ifade ve imaj sistemini zenginleştirmiştir. Bu bakımdan göç metaforu -anlam bilimsel karşılığıyla- sadece bir “güzel adlandırma” değil, ölümün sanatsal ve etkili biçimde anlatılması için şaire geniş hayaller ağı vaat eden sözel bir imkân alanıdır.

Göç denilince akla öncelikle “gurbet”e göç ve “vatan”ı terk etmek gelir ve bu boyutuyla göç dramatiktir. Oysa şiirlerde çoğunlukla ölüm yolculuğu bağlamında ve dünya-ukba/uhra denklemine kullanılan metaforun bu algıyı ters bir şekilde yansıtmıştır. Zira dinî-tasavvufî bakış açısıyla yaklaşıldığında, Mevlânâ’nın ney-kamışlık metaforunda olduğu gibi, asıl vatan ahirettir ve trajik olan burayı (dünyâ-yı dîn’u) vatan addetmektir. Bu bakımdan -lafzen zikredilmese dahi- hemen tüm örneklerin temelinde Küllü nefsin zâikatü’l-mevt (Her nefis ölümü tadacaktır), İnnâ li’llâhi ve innâ ileyhi râci’ûn (Allah’a aitiz ve Ona döneceğiz), İrci’î ilâ-Rabbiki râdiyeten mardiyeye (Razı olmuş ve kendisinden razı olunmuş şekilde Rabbine dön), Mûtû kable en-temûtû (Ölmeden önce ölünüz), En-nâsu niyâmün fe izâ mâtu’n-tebehû (İnsanlar uykudadırlar, ölünce uyanırlar), Küllü şey’in yerci’u ilâ-aslihî (Her şey aslına döner) (Yılmaz, 2013, s. 323, 391, 394, 550) gibi ayet, hadis ve kelam-ı kibarların yattığı ve metaforun bu temel direkler üstünde yükseldiği, bunlara zımnî atıf ve telmihlerde bulunduğu söylenebilir. Başta bir zorluk ve yenilgi olarak görülmesine rağmen Hz. Peygamber ve kendisine tabi olanların Medine’ye hicretlerinin ödülleri arasında birisi nasıl Mekke’nin fethi olarak tecelli ettiyse temiz kalp, iman ve salih amel azığıyla yapılacak ölüm göçünün meyvesi de cennet veya bunun daha da ötesinde rıza-yı İlahî’dir. Bu örtük analoginin de (kıyas-ı matvî) metaforun tercihinde ve bu denli yaygın kullanılmasında önemli bir rolü olduğu ileri sürülebilir.

Kaynakça

- Âhî (tsz.). *Dîvân*. (M. S. Kaçalın, Haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10590,ahidivanimustafakacalinpdf.pdf?0> adresinden 23 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Ahmed Nâmî (2017). *Dîvân*. (A. Yenikale, Haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56192,ahmed-nami-divanipdf.pdf?0> adresinden 23 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Aydın, M. U. (2007). *Kâ’imî dîvânı transkripsiyonlu metin ve tahlili*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Ayverdi, İ. (2011). *Misalli büyük Türkçe sözlük (kubbealtı lügati)*. (4. Baskı). (3 Cilt). Kubbealtı Yayınları.
- Bâkî (tsz.). *Dîvân*. (S. Küçük, Haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596,bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?0> adresinden 23 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Başpınar, F. ve Sandal, N. (2021). Sıddîk (ö. 1828) ve dîvânçesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 21, 494-504.
- Bayram, Rumeysa (2018). Meşâ’irü’ş-şu’arâ mukaddimesinde “şiir’e meşruiyet kazandırma çabası. *İnsan&Toplum*, 8 (4), 57-93.
- (Ahmet) Cevdet Paşa (2000). *Belagat-ı Osmaniyye*. (1. Baskı). (M. Atalay ve T. Karabey, Haz.). Akçağ Yayınları.

- Dilçin, C. (dzl.) (1983). *Yeni tarama sözlüğü*. TDK Yayınları.
- Diyarbakırlı Lebib (2017). *Dîvân*. (O. Kurtoğlu, Haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55756,lebib-divanipdf.pdf?0> adresinden 28 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Edirneli Nazmî (2017). *Dîvân*. (S. Üst, Haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57766,edirneli-nazmi-divanipdf.pdf?0> adresinden 23 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Filibeli Vecdî (2017). *Dîvân*. (H. Kavruk ve B. Selçuk, Haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55912,filibeli-vecdi-divanipdf.pdf?0> adresinden 28 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Güleç, İ. (2018). *Şiir, şair ve peygamber*. (1. Baskı). Ötüken Neşriyat.
- Hakîkî (2017). *Dîvân*. (E. Boz, Haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55749,hakiki-divanipdf.pdf?0> adresinden 28 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- İrmak, M. (2017). *Haber ve inşa: klasik dilbiliminde bildirim ve talep ifadeleri*. (1. Baskı). İSAM Yayınları.
- Kaplan, H. (2021). *Bir göç edebiyatı olarak klasik Türk şiiri*. İ. Kalaycı ve G. Kalmış (Ed.). *Çağlar boyu göç (tarih-kültür-medeniyet)* (s. 33-67) içinde. Gazi Kitabevi.
- Karlıtepe, M. (2007). *Kelâmî dîvânı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Kurumehmet, M. (2006). *XVIII. yüzyıl şairlerinden Müsellem (Şeyh Ebu'l-Vefâ Edirnevî): Hayatı, sanatı, dîvânının tenkitli metni*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Latîfî (1314). *Tezkire-i Latîfî*. İkdâm Matbaası.
- Leylâ Hanım (2018). *Dîvân*. (M. Arslan, Haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59881,leyla-hanim-divanipdf.pdf?0> adresinden 28 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Mesihî (2020). *Dîvân*. (M. Mengi, Haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/74203,mesih-i-divanipdf.pdf?0> adresinden 28 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Mevlânâ (tsz.). *Dîvân-ı Şems*. <https://ganjoor.net/moulavi/shams/robaeesh/sh793> adresinden 17 Nisan 2022 tarihinde alınmıştır.
- Mostarlı Hasan Ziyâ'î (2017). *Dîvân*. (M. Gürgendereli, Haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56211,mostarli-hasan-ziyai-divanipdf.pdf?0> adresinden 25 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Muhyî (2020). *Dîvân*. (M. Arslan, Haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/78626,muhyi-divanipdf.pdf?0> adresinden 28 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Mustafa Nehcî Dede (2018). *Dîvân*. (M. Arslan, Haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55752,nehci-divanipdf.pdf?0> adresinden 28 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Muvakkit-zâde Muhammed Pertev (2017). *Dîvân*. (E. Bektaş, Haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55973,pertev-divanipdf.pdf?0> adresinden 28 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Nev'î-zâde Atâyî (2017). *Dîvân*. (S. Karaköse, Haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55734,nevi-zade-atayi-divanipdf.pdf?0> adresinden 28 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Sâkıb Dede (2018). *Dîvân*. (A. Arı, Haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap,

- <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59860,sakib-dede-divanipdf.pdf?0> adresinden 28 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Selçuk, B. (2012). Klasik Türk şiirinde ceres (çan/çingirak). *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7 (3), 2231-2250.
- Sudi-i Bosnevi (2020). *Şerh-i dîvân-ı Hâfız: Sûdî'nin Hâfız dîvânı şerhi 1*. (1. Baskı). (İ. Kaya, Haz.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Şengün, N. (2006). *Nazîr İbrahim ve dîvânı (metin-muhteva-tahlil)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Şeref Hanım (2018). *Dîvân*. (M. Arslan, Haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59880,seref-hanim-divanipdf.pdf?0> adresinden 28 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Tarlan, A. N. (2013). *Fuzulî dîvânı şerhi*. (7. Baskı). Akçağ Yayınları.
- Tatcı, M. (Haz.) (1990). *Yûnus Emre dîvânı (inceleme-tenkitli metin)*. (1. Baskı). (2 Cilt). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Uçan Eke, N. (2019). Edebiyatın metaforik gücü. *Söylem Filoloji Dergisi*, 4 (2), 238-253.
- Uyan, Ö. (2022). *Şeyhülislam Yahya divanındaki inşa (emir, istifham, temenni, nida) ifadelerinin belagat ilmine göre incelenmesi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Ümmî Sinan (2017). *Dîvân*. (A. Bilgin, Haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55913,ummi-sinan-divanipdf.pdf?0> adresinden 28 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Yıldırım, A. (2013). *Tasavvuf öğretilerinin hadislerdeki dayanakları*. (3. Baskı). TDV Yayınları.
- Yılmaz, K. (Haz.) (2001). *III. Selîm (İlhâmî): hayatı, edebî kişiliği ve dîvânının tenkitli metni*. (1. Baskı). Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.
- Yılmaz, M. (2013). *Kültürümüzde ayet ve hadisler (ansiklopedik sözlük)*. (1. Baskı). Kesit Yayınları.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Dr. Ömer UYAN

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede "Etik Kurul İzni"ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

